

האוניברסיטה העברית בירושלים
בית הספר ע"ש פדרמן למדיניות ציבורית וממשל
תוכנית המנהלים לתואר מוסמך

נייר מדיניות:

מעמדם האזרחי והחברתי בישראל של עולים מזרע ישראל

עבור:

נשיא המדינה, ראש הממשלה, שרי הממשלה, חברי הכנסת.

העתקים:

ראש התנועה הקונסרבטיבית בישראל, ראש התנועה ליהדות מתקדמת בישראל.

הוכן במסגרת הסדנה המתקדמת למדיניות בהנחיית אליעזר שוורצר

מגיש: אלכס סלסקי

פברואר 2010

שאלת המדיניות

מטרת נייר זה היא להציע מדיניות לפתרון המצב, בו קיימת במדינת ישראל פגיעה במעמדם האזרחי והחברתי של עולים מזרע ישראל, למרות זיקתם החזקה ליהדות והגדרתם הרשמית כיהודים בארץ מוצאם.

כפי שיפורט בהמשך הנייר, עיכוב הטיפול בסוגיה זו פוגע בקליטת העולים, דוחה עלייה עתידית לארץ ומהווה נדבך נוסף בשסעים בין החילונים לדתיים בעם ישראל. במסגרת הנייר אציג באופן מתומצת את תמונת המצב של הבעיה, הרקע והסיבות לצורך המיידית לפתרה. חומרת הצורך לדאבוננו לא זוכה להבנה מספקת בקרב העוסקים בנושא. לאחר מכן אצביע על הגורם המרכזי שמונע התקדמות לקראת פתרון הבעיה, אמנה ואנתח חלופות לפתרון לפי קריטריונים ברורים שאקבע ולבסוף אציע פתרון שלדעתי עונה בצורה הטובה ביותר על הקריטריונים הללו.

רקע

- היהודים המתגוררים בתפוצות מתבוללים בשיעורים גבוהים (למשל כ-80% בחבר העמים, כ-60% בארה"ב).
- מדינת ישראל מעודדת עליית המשפחות המעורבות, אך חוקי האישות בישראל פוגעים במעמד בני המשפחה הלא יהודים על פי ההלכה לאחר עלייתם.
- נוצר מצב שחיים היום בישראל למעלה מ-300 אלף אזרחים, בעיקר יוצאי ברה"מ לשעבר, שאינם יהודים על פי ההלכה. כשליש מהם מזרע ישראל - ילדים לאב יהודי. עוד כשליש הם נכדים של יהודי. השליש הנותר הם בני ובנות זוגם של יהודים.
- ילדים לאב יהודי הוגדרו כיהודים בארץ מוצאם (בברה"מ החוק קבע לאום הבן על פי לאום האב). לרובם שמות יהודים, הם סבלו מאנטישמיות ממסדית ועממית, עלו לישראל מתוך רצון להשתייך לעם היהודי ומתוך רגשות חיוביים לישראל: הרי לרבים מהם ניתנה האפשרות להגר למדינות מערב (כמיליון יהודים היגרו מברה"מ לצפון אמריקה וגרמניה).
- עולים אלו שאינם יהודים לפי ההלכה אינם זכאים לשירותי דת בישראל בתחומי אישות. חלקים לא מעטים בחברה הישראלית, בעיקר המגזר הדתי והמסורתי, רואים בהם לא יהודים ואף כמי שאין לו כלל זיקה ליהדות.
- ביזמת הממשלה והסוכנות היהודית הוקם המכון הגיור, בו קיים מסלול גיור צבאי ואזרחי. במסגרתו גיורו עד כה כ-10,000 עולים שהוא מספר זעום ביחס לגודל הקבוצה כולה של לא יהודים על פי ההלכה.
- הפתרונות שמוצעים עד כה לבעיית הפגיעה במעמדם האזרחי והחברתי של עולים מזרע ישראל הם בדרך כלל קיצוניים: או פתרון של גיור על פי ההלכה או פתרון חילוני אזרחי של

נישואים אזרחיים. פתרונות אלה, לדעתי, אינם עונים על הצורך ואף עשויים לגרום להרחבת השסע בין הדתיים לחילוניים.

- הפיתרון שבו מתרכזים רוב המאמצים של מי שעוסקים בגיור היום הוא להעניק הקלות בגיור וביטול הדרישה מהגבר לשמירת מצוות וקיום אורח חיים דתי. אך כל הצעת האלה, הן של רבנים מהציונות הדתית והן של גורמים חילוניים, נתקלו בהתנגדות של חרדים, השולטים מבחינה פוליטית, מוסדית ותקציבית ברבנות הראשית. חרדים תובעים לקיים תהליך גיור אורתודוקסי בלבד, אשר אף דורש קיום מצוות לאחר הגיור. לגיור זה אין ביקוש בקרב העולים הלא יהודים על פי ההלכה. התנגדות זו של העולם החרדי הגיעה למצבים אבסורדיים, בהם גיורים שנעשו על ידי מכון הגיור של הרב חיים דרוקמן מהציונות הדתית, בוטלו על ידי רבני ערים חרדים.

למה דחוף לטפל בבעיה זו

- העולים מבר"מ, גם היהודים על פי ההלכה, סובלים מגזענות והפליה, חוסר אמון והדרה חברתית. הדבר גורם לקשיי קליטה, ירידה מהארץ, היחלשות הזהות היהודית, תחושות עלבון ואכזבה. כל זאת למרות תרומתם במגוון תחומי החיים בישראל.
- כל עלייה עתידית לישראל, מקורה יהיה מקהילות יהודיות מתבוללות. חוסר הטיפול בסוגיה, גורם לדחיית עלייה מרוב הקהילות היהודיות בעולם, כיוון שבני המשפחות המעורבות חוששים לעלות ולהיתקל במגוון הבעיות והתופעות השליליות שתוארו לעיל
- הסוגיה הזאת עוסקת בשאלה עקרונית של "מיהו יהודי" ועתיד פניה של מדינת ישראל ועם ישראל בעולם כולו. חוסר טיפול בסוגיה מוביל להרחבת שסעים בין החלקים השונים בחברה הישראלית ובינה לבין יהדות התפוצות.
- למדינת ישראל לדעתי ישנה חובה מוסרית עליונה להפסיק את הפגיעה במעמד של העולים והאזרחים מזרע ישראל. לא ייתכן כי אדם שנחשב פורמאלית כיהודי וגדל כיהודי בארץ מוצאו, סובל מאנטישמיות, עולה לישראל ממניעים ציוניים, מתגייסים לצה"ל ותורם, לא יחשב כיהודי על ידי הממסד של המדינה שהוקמה כדי להוות בית לאומי ומקלט לעם היהודי.

הבעיה \ הגורם שמונע התקדמות

התנגדות החרדים לכל שינוי והקלה בנושא הגיור: לאחר עיסוק רב בנושא, הגעתי למסקנה, כי הגורם המרכזי המונע התקדמות לקראת הפתרון היא התעקשות החרדים, בעלי עוצמה פוליטית רבה ושליטה ברבנות הראשית ובשירותי הדת העירוניים, לכל הקלה או שינוי בגיור, בעיקר בתביעה מהגר לקיים אורח חיים דתי.

חלופות של פתרון

אבקש להציג כאן מספר חלופות, כולל הפתרונות שהוצעו בעבר, על מנת להציג תמונה מקיפה של הפתרונות האפשריים.

ברצוני לתאר גם חלופות, אשר יכולות להיתפס כלא ישימות כלל. בחרתי למנות אותן כדי לא להוציאן מהדיון הציבורי ועל מנת להעלות אפשרויות שאולי כלל לא נדונו בעבר.

כפי שציינתי קודם, הפתרונות שמוצעים עד כה לבעיית הפגיעה במעמדם האזרחי והחברתי של עולים מזרע ישראל הם בדרך כלל קיצוניים: או פתרון של גיור על פי ההלכה או פתרון חילוני אזרחי של נישואים אזרחיים. פתרונות אלה, לדעתי, אינם עונים על הצורך ואף עשויים לגרום להרחבת השסע בין הדתיים לחילוניים. לכן אציע פתרונות שיוכלו לגשר ולהביא להסכמה המרבית בקבוצות השונות בעם ישראל.

לאור כל הנ"ל אנתח את החלופות על פי הקריטריונים הבאים:

1. יישומות בטווח הבינוני. חשוב להדגיש שאיני מחפש פתרונות שניתנים לביצוע בטווח הקצר על חשבון קריטריונים אחרים.
2. הצדק והרגישות כלפי העולים מזרע ישראל.
3. האחדות: על פתרון להתחשב באופן המרבי בקבוצות השונות בעם ישראל.
4. היקף הפתרון: עד כמה הפתרון יחול על כל הקבוצה של העולים מזרע ישראל.

בסופו של ניתוח החלופות, אמליץ על הפתרון, אשר עונה בצורה הטובה ביותר על הקריטריונים שציינתי.

להלן החלופות:

1. הסכמה של החוגים הדתיים והחרדים על הקלות בגיור לעולים מזרע ישראל, כגון תהליך גיור מזורז וביטול הדרישה לשמירת מצוות לאחר הגיור.

- ישימות: ישנה הסכמה על כך בקרב רבנים רבים מהציונות הדתית. לאחרונה גם מקרב רבנים חרדים ספרדים, כגון הספר של הרב חיים אמסלם מש"ס "זרע ישראל" שזכה בתמיכה רבה. אני מאמין שהקלות אלו ישימות בטווח של עשור.
- הצדק והרגישות: אני משוכנע, כי חלק גדול מעולי זרע ישראל לא ירגישו שהדבר צודק ולא יביעו רצון להתגייר, כיוון שרואים את עצמם יהודים ולא ירגישו צורך להוכיח זאת בגיור אורתודוקסי.
- אחדות: הפתרון הינו במסגרת הלכתית אורתודוקסית בלבד.
- היקף הפתרון: בהמשך לסעיף הצדק והרגישות, איני סבור, כי גם בתנאים החדשים לא יהיה ביקוש מספיק לגיור.

2. חקיקה שמאפשרת לפסולי חיתון להינשא בחתונה אזרחית.

- ישימות: חוק זה ניתן להעברה, לדעתי, בתמיכת המפלגות הדתיות, כיוון שנציגיהן יראו בו פתרון לקבוצה "אחרת".
- הצדק והרגישות: אפשרות זאת, לדעתי, תדיר עוד יותר את זרע ישראל מהחברה הישראלית, מפני שהיא תכיר בהם, הן פורמאלית והן דקלרטיבית, כזרים ולא משתייכים לחברה זאת.
- אחדות: החוק ייתן לגיטימציה להפרדת דת מהמדינה והתרחקות מהמסורת היהודית של החילונים והמסורתיים.
- היקף הפתרון: בהמשך סעיף הצדק והרגישות, עבור חלק גדול רק יחריף את המצב.
- 3. חקיקה שמעניקה סמכויות גיור גם לזרמים האחרים ביהדות, קונסרבטיבי ורפורמי.
- ישימות: לדעתי לא ישים בטווח המיידי. אולם, בתנאי שתהיה התארגנות ויוזמה מצד הזרמים הללו, יתכן ופתרון זה יתאפשר בטווח של כ-10 שנים.
- הצדק והרגישות: אני חושב שרוב זרע ישראל יסכימו להתגייר במסגרת התנועות השונות, בעיקר בגיור הרפורמי הידידותי מאוד עבורם, והם יראה בכך פתרון מספק את צרכיהם. כמו כן אני מאמין שהתנגדותם של האורתודוקסים לגיור הרפורמי לא יפריע לכך, אלא אולי אף יסייע לביקושים.
- האחדות: לדעתי בסופו של התהליך הדבר יגרום להתקרבות החילונים והמסורתיים למורשת יהודית ואף יקרב אליהם את הציונות הדתית. לעומת זאת, אני בספק אם זה יוכל לקרב את החרדים.
- היקף הפתרון: אני מאמין שהרוב המכריע מזרע ישראל יבחר בגיור רפורמי.
- 4. חקיקה המגדירה את זרע ישראל כיהודים לכל דבר.
- ישימות: לא ישים בטווח הנראה לעין. רוב המפלגות היהודיות, אולי חוץ משמאל הקיצוני, לא יקבלו הצעה כזו (כפי שקרה בשנת 2006 עם הצעה זהה של יוסי ביילין).
- הצדק והרגישות: מבחינת זרע ישראל, הרוב ירגישו שהטיבו איתם, אך לדעתי לרבים זה לא יספיק, כל עוד הכרה זו אינה דתית.
- האחדות: בהמשך לסעיף הישימות, פתרון ירחיב מאוד את השסעים.
- היקף הפתרון: החקיקה תחול על כל הקבוצה.
- 5. פסיקה הלכתית חדשה בנוגע לגיור והגדרה מחודשת "מיהו יהודי".
- ישימות: לא ישים בטווח הנראה לעין בגלל שתיקון מסוג זה לא ייאמן ולא יתקבל כליל ע"י הרבנים האורתודוקסים ובעיקר על ידי החרדים.
- הצדק והרגישות: לדעתי זהו הדבר האופטימאלי עבור זרע ישראל. חשוב לציין שעד תקופת בר כוכבא הלאום של יהודים נקבע לפי האב. מכוח הנסיבות, בעיקר בשל האונס

הרב של נשים יהודיות על ידי רומאים, הכלל השתנה והתמסד עם השנים בהלכה היהודית והלאום הבן הוגדר לפי לאום האם.

- האחדות: יאפשר לכל הזרמים פתרון מקובל על כולם: גם עם הזרמים האורתודוקסים, כיוון שהוא פתרון הלכתי וגם עם כל שאר הזרמים כי ההלכה תקבל את עמדתם.
- היקף הפתרון: הפסיקה תחול על כל הקבוצה.

החלופה המומלצת

החלופה, אשר עונה בצורה הטובה ביותר על הקריטריונים השונים שהצבתי היא החקיקה שמעניקה סמכויות גיור גם זרמים האחרים ביהדות, קונסרבטיבי ורפורמי. פתרון זה, לדעתי, לא רק יפתור את עיקר הבעיה של העולים והאזרחים מזרע ישראל, אלא גם יפחית בצורה משמעותית את השסעים בין החילוניים לדתיים ואף יאפשר לרוב החילונים להתקרב למסורת והמורשת היהודית.

אך על מנת שמדיניות זו תצא לפועל, על הזרמים הקונסרבטיבי ורפורמי ליטול יוזמה ומאמץ חברתי ופוליטי רב בעתיד הקרוב. ללא עבודת השיווק וההסברה, השתדלנות והפעילות הפוליטית בישראל, המפלגות הקיימות לא יקדמו את החקיקה.

אין ספק שפתרון זה ישנה את פני החברה הישראלית. אך אני משוכנע, כי בטווח הרחוק הוא ילכד יותר את החברה הישראלית ויגרום לגידול בעלייה, בעיקר מהקהילה הגדולה של יהודי ארצות הברית, בה הזרמים הקונסרבטיבי ורפורמי גדולים מאוד. לכן אני מאמין בלב שלם כי הפתרון המוצע בנייר זה יחזק את מדינת ישראל ועם ישראל בכל תחומי החיים.

ביבליוגרפיה

1. ראיון עם פרופ' בני איש שלום, ראש מכון הגיור. נובמבר 2009.
2. ראיון עם פאולה אדלשטיין, יו"ר ועדת העלייה בחבר הנאמנים בסוכנות היהודית ונציגת התנועה הרפורמית בחבר הנאמנים של הסוכנות היהודית. נובמבר 2009.
3. ראיון עם עולים מזרע ישראל שעלו מברית מועצות לשעבר ב-20 השנים האחרונות (קיריל נלקנבאום, נדיה ויינשלבאום, קטיה וולקובה). ספטמבר – דצמבר 2009.
4. ראיון עם עולים מברה"מ לשעבר שהנם יהודים על פי ההלכה וילדים לאב לא יהודי (אנדרי לובנוב). ספטמבר – דצמבר 2009.
5. ראיון עם אולג קומליק, דוקטורנט בסוציאולוגיה, אונ' בן גוריון. ספט' – דצ' 2009.
6. ראיון עם ד"ר זאב חנין, המדען הראשי של המשרד לקליטת העלייה. נובמבר 2009.
7. ראיון עם נחמיה סיטרואיין, מנכ"ל מכון הגיור. נובמבר 2009.
8. ראיון עם יעקב קדמי, ראש "לשכת הקשר – נתיב" לשעבר. דצמבר 2009.
9. ראיון עם ח"כ מרינה סולודקין. דצמבר 2009.
10. ראיון עם פרופ' ידידיה שטרן, המכון הישראלי לדמוקרטיה. נובמבר 2009.
11. ראיון עם שר המשפטים פרופ' נאמן, אשר עמד בראש ועדת נאמן לגיור, והיה חבר בוועדה לאחדות העם היהודי של הסוכנות היהודית שעסקה בנושא הגיור. נוב' 2009.
12. ראיון עם עולים יהודים מבוגרים על ידיעתם בנושא ההלכה והגדרת היהודי (הור"י – בוריס וסבטלנה סלסקי, יבגני ורימה לינדר, יבגני ואינה ליכטר). ספטמבר 2009.
13. נתונים על עלייה של יהודים לפי אב לישראל (נתוני הסוכנות היהודית ונתיב).
14. כהן, אשר. 2006. **יהודים לא יהודים: זהות יהודית ישראלית ואתגר הרחבת הלאום היהודי בישראל**. ירושלים: מכון שלום הרטמן.
15. גביזון, רות. 2006, **באין חזון ייפרע עם: מטרת על לישראל ונגזרותיה**. מכון נאמן. עמ' 134-136.
16. גודמן, יהודה. 2008. "גיור מהגרים: התאזרחות, ממשליות ודתה בישראל של שנות האלפיים". בתוך: יוסי יונה ואדריאנה קמפ (עורכים), **פערי אזרחות בישראל**. ירושלים ותל-אביב: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.
17. כהן, אשר. 2004. **התבוללות ישראלית: טמיעתם של לא יהודים בחברה היהודית בישראל והשלכותיה על הזהות הקולקטיבית**. מרכז רפפורט לחקר ההתבוללות ולחיזוק החינוניות היהודית - אוניברסיטת בר אילן, רמת גן.
18. יעקובסון, אלכסנדר ורובינשטיין, אמנון. 2003. **ישראל ומשפחת העמים: מדינת לאום יהודית וזכויות האדם**. שוקן, ירושלים.
19. אמסלם, חיים. 2009. **זרע ישראל**. ירושלים: מכון מקבץ נדחי ישראל, תש"ע.
20. אילן, שחר. 2006. "הצעת חוק של מר"צ: ישראל תכיר ביהדות על פי האב ובגיור חילוני". הארץ. 3 בדצמבר 2006.

נספח א: תהליך כתיבת הנייר וההתלבטויות העיקריות.

בחרתי בנושא זה כיוון שאני מאד מעורב בו רגשית. איני יכול לראות את המצב של אי צדק משווע שנוצר במדינת ישראל ביחס אל עולים מזרע ישראל. הנושא חשוב לי מאוד מבחינה אזרחית, ערכית ומצפונית ואני מאמין בלב שלם כי פתרון הבעיה יוכל לתרום משמעותית במגוון תחומים, כפי שתיארתי בנייר.

במהלך כתיבת הנייר התקשיתי מאוד להתנתק מעמדותיי הערכיות והפוליטיות. חשתי זאת, למשל, כאשר הגדרתי את החשיבות של הסכמה ואחדות עם כל הקבוצות בעם ישראל, כולל עם החרדים שלדעתי לא מונחים על יד שום רצון להטיב עם אף קבוצה אחרת.

בהמשך לכך, הקושי העיקרי שלי הוא בכך שבלבי אני דוגל בהצעה שהיא בלתי ישימה בעליל בטווח הנראה לעין: פסיקה הלכתית שמכירה בזרע ישראל כיהודים לכל דבר. אני מאמין בלב שלם, כי היא הפתרון האופטימאלי. התחלתי לכתוב את הנייר מתוך רצון להציע את החלופה הזו כחלופה שלא נדונה, זאת על מנת להעלות אותה לסדר היום הציבורי. לכן הצורך להציע פתרון אחר, ישים יותר, היה הקושי העיקרי בהצעת הפתרון. כמו כן, מצאתי מקום לבטא את גישתי האישית בכך שהצגתי אותה במצגת. זאת למרות שידעתי שלא אציע אותה בחלופה המועדפת בנייר. יחד עם זאת, הרגשתי צורך עז להציגה בכיתה ולהתמודד עם התגובות.

קושי רגשי נוסף מתבטא בכך שאני כל הזמן חושש שאנשים ששומעים את עמדותיי ורואים את המעורבות הרגשית והערכית שלי בנושא זה יחשבו שאני עוסק בכך כיוון שאני עצמי לא יהודי לפי ההלכה (והרי שני הוריי הם יהודים וכל סבותיי, הוריהם וכך הלאה). משפחות הוריי כולם ניצולי שואה מפולין ומערב אוקראינה, והזהות היהודית הייתה בולטת ביותר במשפחתי עוד בטרם עלייתנו לישראל. העיסוק שלי בנושא של זרע ישראל נובע מתחושה של הזדהות וכאב נורא על אותם עולים שנפגעו בישראל בצורה הקשה ביותר מהמצב שנוצר, כפי שמתואר ברקע לנייר, והדבר לא מניח לי.

אני עוסק בנושאים אלו באופן שותף במסגרת עבודתי כדובר הסוכנות היהודית לתקשורת ברוסית בישראל ובעולם. אני בא במגע עם רבים מאנשי המפתח שעוסקים בגיור. השתמשתי ביחסים אלו לצורך שיחות וראיונות בהכנת הנייר.

נייר זה עבורי אינו תרגיל בלבד. אני בהחלט מתכוון להשתמש בו ובתובנות שהתפתחו והתגבשו במהלך הכתיבה, על מנת לקדם את עמדותיי בקרב מקבלי ההחלטות בנושאים אלה בישראל ובתפוצות.